

HABSBURGOVCI, JADRAN I RASPRAVA OKO USTROJA
PRIMORSKE GUBERNIJE (PREMA SPISIMA BEČKOG HAUS-
HOF- UND STAATSARCHIVA)

Ivan PEDERIN

Sveučilište u Zadru, HR-23000 Zadar, Mihovila Pavlinovića bb
e-mail: ipederin@inet.hr

IZVLEČEK

Karl VI, nekdanji španski kralj, se je zavedal pomembnosti pomorske trgovine. Bil je tudi merkantilist, ki je tržaško in reško pristanišče razglasil za svobodni pristanišči. Benečani izziva niso sprejeli in so prisotnost Habsburžanov na Jadranskem morju tolerirali. Ko je Marija Terezija dala izgraditi sodobno pristanišče v Trstu, se je rivalstvo šele začelo, vendar ne z Benečani, pač pa z Neapeljskim kraljestvom. Takrat se je vojno težišče monarhije začelo pomikati z meje proti Bosni na Jadran. Po sporazumu iz Campo Formia se je v Hofburgu začela razprava o strukturi Primorske gubernije in odločnem izhodu monarhije na morje. Načrte so prekinili leta 1809 in jih nadaljevali po padcu Napoleona, ko se je habsburška prisotnost na Jadranskem morju dokončno uredila.

Ključne besede: Habsburg, Napoleon, Jadran

GLI ASBURGO, L'ADRIATICO E IL DIBATTITO SULL'ASSETTO DEL
GOVERNO DEL LITORALE (SULLA BASE DEGLI SCRITTI DEL HAUS -,
HOF- UND STAATSARCHIV DI VIENNA)

SINTESI

Carlo VI, che prima aveva regnato in Spagna, comprendeva l'importanza del commercio marittimo, ed era anche mercantilista per cui proclamo' Trieste e Fiume porti franchi. I veneziani non accolsero la sfida e tollerarono la presenza degli Asburgo nell'Adriatico. Maria Teresa fece costruire un porto moderno a Trieste, dopo di che ebbero inizio le rivalita', ma non con Venezia bensì con il Regno di Napoli. All'epoca il baricentro militare dell'Impero cominciava a spostarsi dal confine con la Bosnia verso l'Adriatico. Dopo la pace di Campoformio, al Palazzo Imperiale (Hofburg) si decise di istituire il Governo del Litorale, il che significava

affacciarsi decisamente sul mare. I piani vengono interrotti nel 1809 e ripresi dopo la caduta di Napoleone, quando viene regolata definitivamente la presenza degli Asburgo sull'Adriatico.

Parole chiave: gli Asburgo, Napoleone, l'Adriatico

UVOD

Karlo VI., koji je ranije bio španjolski kralj znao je što znači more i pomorska trgovina za apsolutističku državu, kakvo je bilo Rimsko Carstvo čiji je on bio car pa je počeo s pomorskom orijentacijom tako što je Trst i Rijeku proglasio slobodnim lukama. Marija Terezija ustrojila je u Trstu prvu suvremenu luku na Jadranu. To je dovelo u pitanje mletačku vlast nad Jadranom koja nikad nije bila potpuna (Pederin, 1990, 115–165). Mleci su se plašili Carevine što se lijepo vidjelo u rasprama oko tromede na Zelengradu prilikom razgraničenja s Osmanima 1719. Eugen Savojski držao se oholo prema mletačkom poklisaru u Beču (Pederin, 1994). Carevina je preko Rijeke prevozila vojsku i ratni materijal u Napuljsko kraljevstvo ne obazirući se niti malo na Mletke. To je značilo da je ona morala ustrojiti vojni sustav obrane sjevernog Jadrana čime se bavi ovaj rad.

Carevina je već 1726. posjedovala neko ratno brodovlje na Jadranu, ali je manjkalo pomorskog kadra a Francuska, Engleska i Nizozemska zabranila je svojim pomorcima pod prijetnjom smrtne kazne da uđu u službu Carevine. Pa ipak je Marija Terezija opremila 1774. ekspediciju u Indiju, osnovala u Trstu Istočno-indijsku kompaniju (Wallisch, 1956, 26–30).

Marija Terezija i obrana Jadrana

Vojno-obrambeni sustav predložio je Mariji Tereziji i ustrojio grof Johann Josef Wildenstein, u Grazu.¹ Wildenstein je pisao vladarici iz Graza 21. svibnja 1742. u povodu priopćenja Dvorskog ratnog savjeta o situaciji u Napuljskom kraljevstvu u koje je stiglo mnogo španjolske vojske pa je opazio da je Primorje potpuno nezaštićena i bez ikakve obrane. Ovdje moramo promisliti da habsburška kraljevina Hrvatska i Mađarska nisu od 1617. vodile rat sa Mlecima. U ratovima Morejskom ratu, pa 1715. Mleci su bili saveznici Carevine. Senj, Rijeka i Primorje dakle nisu bili

¹ Spisi se nalaze u bečkom Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Alte Kabinettsakten, sv. (27) (Innerösterreich). Mogao sam vidjeti jedino mikrofilm, na njemu nisu vidljivi brojevi listova itd. Ako nije drugačije navedeno, podatak potječe iz ovog mikrofilma.

ugroženi, pa ako je grof Wildenstein uočio nezaštićenost obale, onda u tome moramo uočiti militaristička nastojanja. Wildenstein je savjetovao da se na tom području ukonači redovna vojska i karlovački graničari sa cernidama, dakle vojničke organizacije domaćeg pučanstva.² Ako se to ne učini država bi mogla biti ugrožena s mora, smatrao je Wildenstein i to osobito Trst. Tu je Wildenstein već bio bliži stvarnosti jer je Trst bio luka koja se dizala i koja je bila opasna konkurencija mletačkoj luci. Gospodarski uspon mogao je izazvati mnogo zavisti. Gospodarsko značenje Trsta bilo je veliko, ali vojno po mišljenju vojnog povjerenika u Trstu (*Hauptmannschafts-Commissarius*) grofa Johanna Seyfrieda von Herbersteina malo. On je imao za to podataka od obavještajaca. Wildenstein se oslanjao u prvom redu na karlovački generalat, ali nije želio ni da on ostane posve bez vojske. Pukovnik von Lumaga javljao je da može poslati 1600 vojnika, Lika bi dala još 1000, a karlovački generalat 600. Na taj način nastala je po prvi put strateška veza između Hrvata i Trsta, a ojačalo je značenje Vojne Krajine u c. k. vojsci pa je u slijedećem, XIX. St. U toj vojsci uvijek bilo nerazmjerno mnogo hrvatskih generala obaju vjeroispovijesti, jer pravoslavac je u toj vojsci bio Hrvat.

Wildenstein je onda naveo raspored časnika i dočasnika koji će tom vojskom zapovijedati, ali nije navodio njihova imena, on je vladarici prepustio imenovanja časnika i glavnog zapovjednika. Tako je došao do pitanja novaca kojima će se ta vojska financirati. Dvorska komora nije bila sklona odobriti taj novac. Wildenstein se pozivao na mjesne statute, kao na statute Gorice i Gradiške koji su predviđali financiranje vojske, a imale su i obrambeni fond (*Defensions. Fundus*), a na tim mjestima već su se i nalazile vojne snage zbog obrane Trsta. Međutim ti fondovi mogli su pokriti troškove vojske samo na početku, kasnije je troškove morala pokriti Dvorska komora. Wildenstein je bio svjestan da spremnost da se odobre novci zavisi o opasnosti neprijateljskog napada. Ipak je upozoravao na vijesti koje su dolazile od grofa Herbersteina o mogućnostima takvog napada. Čiji bi to napad mogao biti Wildenstein nije pobliže naveo pa se može sumnjati u preuveličavanje. Zbog toga je obranu Primorja preporučao Dvorskom ratnom savjetu, pozivao se i na upravne krugove u Kranjskom vojvodstvu i apelirao na vladaricu kojoj je preporučao da donese odluku u toj stvari. Dakako, nije zaboravio ni i banke od kojih bi se moglo tražiti predujam.

U pozadini ovakvih razmišljanja stajala je gospodarska i politička misao Škota Johna Lawa, vodeće ličnosti francuskog merkantilizma koji je smatrao da je razvijena trgovina prvi element nacionalnog gospodarstva, da pučanstvo mora biti brojno da bi kruna mogla raspolagati brojnom i dobro opremljenom vojskom, da država mora uvoziti sirovine, a uvoziti prerađevine, a da zbog toga mora imati snažnu trgovačku mornaricu (Pederin, 1996, 216).

2 Cernide su potekle od bratovštine sv. Barbare u mletačkoj Dalmaciji, a to je bio ceh vojnika. U cernidama su organizirani dobro uvježbani scolari bombardieri (Pederin, 1994, 47–48).

Trst je bio takva izvozna luka, a njegovoj luci je sada trebala biti pridana i vojska. Tome je bila na putu gospodarska misao Johanna Joachima Bechera koji je tražio da se novac ukine jer ljudi koji imaju novac ne rade, već plaćaju druge da rade. Ako se novac ukine ukinuti će se i parazitizam (Pederin, 1996, 217). Na taj način bi sjeverni Jadran trebao postati habsburškim morem što je bio pravi izazov Mlecima koji su Jadran odvajkada smatrali svojim morem.

Za Wildensteine je novac bio temelj državne moći a vojska nije bila mnogo hrabrih vojnika i zapovjednika, već uvježbana i dobro opremljena jedinica, a to sve nije bilo moguće bez novaca, koji je Carevina stjecala porezima, pa vanjskom trgovinom.

Wildenstein je potom prešao na opis novačenja, ukonačenja vojske, vojnih ureda u kojima bi zapovjednik imao sam za sebe sob, na izradu i izgled odora. Odora je za Wildensteine bila nešto vrlo važno i nije se smjelo dogoditi da vojnici budu loše odjeveni ili poderani.

U pismu od 26. svibnja 1742. Wildenstein je opet javljao o vijestima što potječu od grofa Herbersteina iz Trsta, a on je javljao o mogućnostima neprijateljskog napada. Ništa poblizje se ne čita o takvim pripremama.

Wildenstein je 15. lipnja 1712. pisao vladarici o obrani Rijeke, Bakra i Primorja od napuljske invazije. O tome se brinuo riječki glavar (*Haubtmann*) grof Franz Karl von Hohenwart koji se tu oslanjao na karlovačke graničare i Dvorski ratni savjet i, dakako, i na Dvorsku komoru. On je očekivao novac i iz Kranjske i Trsta. Jer je namjeravao ustrojiti čitav sustav obrane sa vojno vrlo iskusnim graničarima. U taj obrambeni ustav trebala je ući i Kranjska. Wildenstein je predlagao vladarici da imenuje i iskusnog zapovjednika i zapovjedništvo koje će djelovati u suglasnosti s tršćanskim sustavom obrane. Tražio je da mu karlovački pukovnik Lumaga pošalje 1000 graničara iz Like i 600 iz Karlovačkog generalata jedne i druge s potrebitim časnicima i dočasnicima. Tražio je puške s kojima će se oboružati karlovački i lički graničari, a onda goričke i gradišćanske cernide. On je predvidio i oružanu silu od građana Rijeke, osiguranje prijevoza opreme i hrane za vojsku. Odluke o tome trebali su donijeti savjeti što će se sastati u Ljubljani, Gorici i Trstu. Te će savjete sazvati mjesni glavari, npr. Gorički glavar grof von Purgstall. Wildenstein je javljao da doznaje od obavještajaca da napuljski brodovi prevoze hranu u sjevernojadranske talijanske luke, a plove i u turske luke. To mu je bio razlog za sumnje i uzbunu od mogućeg napada to više što je imao vijesti o dolasku sve većeg broja španjolskih trupa u Napulj pa je očekivao skoro objavu rata Carevini. Predlagao je i da se napuljski brodovi uzapćuju.

Ovo kaže o ustroju c. k. vojske u to doba i njezinom razvitku. Srednjovjekovne vojske, npr. Vojske križara bile su čopori vitezova koji su se borili otprilike onako kako su se kod Homera borili Danajci i Trojanci. Vojskovođa se nije brinuo o opremi i hrani vojnika. Onda je Karlo V. postao rimskim carem uz pomoć bankarske kuće Fugger, došao je u posjed rudnika srebra u San Luis de Potosí u Meksiku pa je mogao

stvoriti dobro organiziranu, disciplinirano i dobro opremljenu plaćeničku vojsku koja se uspješno borila protiv protestanata, Franje I. Vallois i Osmana (Pederin, 1996, 138).

Marija Terezija više nije mogla računati sa meksičkim srebrom pa je morala reformirati upravu i školstvo da bi namaknula novac od poreza i tim novcem plaćala vojsku iza koje je stajao masivni, donekle već i školovani državni aparat. U tom aparatu se nije ipak sve odvijalo po planu pa je grof Karl Kajetan von Leslie sa Franzom Karlom von Inzaghijem javljao iz Graza 28. srpnja 1744. o sukobu između goričkog glavarara grofa Karla von Purgstall i pukovnika tamošnje cernide grofa Antona von Strasoldo koji je završio tako da je Strasoldo uhićen i zatvoren jer se nije htio pokoriti Purgstallu smatrajući da mu on nije nadređen. Sukob je došao pred Dvorski ratni savjet. Strasoldo je smatrao da je on kao zapovjednik cernide ujedno i vrhovna vlast u goričkoj grofoviji i time iznad glavarara Purgstalla.

Zbog opasnosti od mogućeg rata Wildenstein je iz Graza 2. listopada 1742. savjetovao vladarici da zabrani slobodnu trgovinu solju sa Mlecima. Wildenstein i Inzaghi savjetovali su vladarici da dade upute glavarima Trsta i Rijeke i riješi pitanje odnosa glavarara i zapovjednika cernide.

Carevina je s Karlom VI., postala pomorska sila, a Marija Terezija je izgradila suvremenu luku u Trstu i tako se nazočnost Carevine i njezinog talira počelo snažno osjećati na Jadranu. To je izazvalo prestrojavanje snaga na Jadranu. Do tada su jadranske sile Mleci, Dubrovnik i Osmani živjeli u nekom prešutnom sporazumu. Osmani su istisnuli Mletke iz Egejskog mora, ali ne iz Jadrana gdje je postojala neprestano suparništvo Mletaka i Dubrovnika zbog trgovine iz Bosne (Pederin, 1990, 115–165).

Sad se odnos snaga mijenja. Nema podataka o ratnohuškačkoj politici Carevine prema Mlecima ili obratno, ali se javlja napetost Carevine i Napuljskog kraljevstva. Trst i Rijeka iz temelja mijenjaju upravne, vojne i političke strukture Carevine, a osobito ulogu Graza u njoj. Graz je bilo mjesto odakle je potekla inicijativa za osnivanje Vojne Krajine. Sada ta Vojna Krajina sve manje postaje oblik zaštite od Osmana, ali uz goričku cernidu postaje temelj carevinske nazočnosti na Jadranu, a inicijativa opet stiže iz Graza. Trst i Rijeka uz Kranjsku postaju dva uloga u tom obrambenom sustavu. Rijeka u to doba još nije mađarska. Raste i uloga Vojne Krajine u c.k. vojsci. Ako se pogledaju popisi generala koji se čuvaju u bečkom ratnom arhivu (*Kriegsarchiv*), vidi se da je u toj vojsci bilo nesrazmjerno mnogo hrvatskih generala što smo naprijed istaknuli.

Rasprava oko ustroja pomorske gubernije poslije 1803.

Poslije mira 1797. Habsburška Carevina se našla u posjedu teritorija Mletačke Republike koja je prestala postojati. Carevina nije kao obično poštovala povijesne granice, već je sam grad Mletke uključila u Kraljevinu Lombardo-Veneto što nije za čuditi se jer su Mleci bili luka srednje Europe kojoj je Trst odvajkada bio konku-

rencija, a od Karla VI. ta se konkurencija pojačala jer je Trst bio luka Austrije,³ odnosno srednje Europe, a Marija Terezija ga je napravila i prvom modernom lukom na Jadranu (Wallisch, 1956, 15–16, 24–28, 30–31). Mleci su izgubili svoje trgovačko i gospodarsko značenje i pali u bijedu.⁴ Uspon Trsta je počeo i on će se osjetiti na Jadranu, Levantu i na svjetskim morima uopće jer Trst je u XIX. st. bio jedna od najvažnijih europskih luka do 1918.

Carevina je do 1797. bila u posjedu Trsta i okolice, potom kontinentalne Istre. Kad je 1797. došla u posjed mletačkih teritorija ona je Dalmaciju napravila Kraljevinom kojom je u carevu ime upravljao guverner, poslije 1850. namjesnik. Tome je prethodila raspra koju su vodili bivši hrvatski ban i predsjednik Dvorske komore grof Balassa Ferenc de Gyármath i carev bibliotekar Franz Sebastian Gessler.⁵ Balassa je tražio Dalmaciju za Mađarsku, a njegova vizija Mađarske bila je federalistična, u njoj je Dalmacija trebala biti jedna jedinica, Hrvatska druga, a onda i vrlo mnogo drugih jedinica na sjeveru (Pederin, 2003a, 157–178). Bila je to Mađarska različita od Kossuthove Mađarske koja je nastala Nagodbom 1867. i bila je centralistička. Balassa se pozivao na povijesne razloge, a na takve razloge pozivao se i Gessler koji je ipak utvrdio da je Dalmacija bila vrlo kratko u posjedu mađarskog kralja koji ju je i prodao. Gessler u Dalmaciji nije vidio Hrvatske i Hrvata, a nije je ni mogao vidjeti jer onda otkriće i proučavanje ranog hrvatskog srednjovjekovlja još nije bilo ni počelo.

Istra je još bila pitanje pa se pitanje Istre i bivših mletačkih posjeda zapadno od Trsta postavilo 29. siječnja 1803. kad se bohemsko-austrijski nadkancelar grof Ugarte obratio caru Franji, onda još II. pozivajući se na mišljenja Ujedinjene Dvorske kancelarije, Dvorske komore i Talijanske Dvorske kancelarije.⁶ Spomenuo je i političko rukovodstvo Trsta, grofovija Gorice i Gradiške, neke austrijske krugove, nove mletačke Istre i tražio od cara *previšnje rješenje (die allerhöchste Entschliessung)*. Potom je Ugarte spomenuo gradska vijeća, carevinskog nadkancelara grofa Lazanskog. Nije zaboravio ni spomenuti generalno zapovjedništvo c. k. vojske, jer Carevina je napokon bila militaristička i druge zemaljske organe vlasti. i napokon je predložio da se Istra priključi Trstu. Ugarte je, ako je za suditi po prezimenu bio Biskajac. Car Franjo odgovorio je 9. ožujka 1803. Odgovorio je zapravo ništa. Oprezan, neodlučan i cjepidlačan kako je bio on je pažljivo proučio oprezni prijedlog Ugarteov, a onda je okolišao tako da bi došlo do diskusije do koje je i došlo. Car je bio birokrat, imao je golemu radnu energiju, svaki spis svog preopširnog osobnog

3 O razvoju austrijskog Trsta vidi DÖUM, 1891.

4 Njemački putopisac Johann Gottfried Seume piše kako su u Mlecima patricijske žene prosjačile na ulici s glavom pokrivenom velom. Prostitutke su bile vrlo nametljive (Seume, 1985, 89, 91).

5 Njihova stručna mišljenja o Dalmaciji čuvaju se u bečkom Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Aussern, Alte Kabinettsakten (Innenösterreich).

6 Ovi spisi nalaze se u ostavštini Franje I. koja se čuva u Haus-, Hof- und Staatsarchiv u Beču, Kaiser Franz Akten, Kart. 34 (alt 36a).

arhiva on je pažljivo proučio i napisao na dnu neku uputu. Uputa koju je u ovom slučaju napisao nije bila nikakva uputa pa je tako došlo do diskusije visokih činovnika, jer Carevina je poslije Josipa II. bila činovnička. Sačinjeno je povjereništvo koje je počelo raspravljati o priključenju nekadašnje mletačke Istre Trstu. Povjerenstvo je očekivalo mišljenja i savjete od kancelarije, pravosuđa (*die oberste Justizstelle*), a smatralo je da mora naći i neke dokaze koje će podastrijeti nižim organima vlasti. Očekivalo je mišljenja vojnog zapovjedništva, Dvorskog ratnog savjeta, smatralo je da će Gorica i Gradiška moći zadržati njihove ranije statute. Tu se zamjećuje duh carevinskog činovništva koje nije željelo donositi odluke naprečac i bilo sklono čuvanju tradicije koja nije morala biti uvijek zastarjela i loša. Drugačije je bilo u Francuskoj gdje se poslije Revolucije mijenjalo sve, samo ako je igdje bilo tradicije. Smatralo je da će dobro biti da nekadašnja mletačka Istra bude podložena Trstu jer će se tu moći odvijati istarski poslovi. Car je bio naklonjen sjedinjenju Istre s Trstom, također Gorice i Gradiške, ali je bio neodlučan u pogledu Monfalconea koji je ranije pripadao Mlecima. On je postavio pitanje sjedinjenja ovih krajeva s Kranjskom, preporučio da se o tome upita za mišljenje i državni savjetnik von Baldacci, bio je naklonjen mišljenjima grofa Herbersteina. Bio je naklonjen da se Gorica i Gradiška sjedini s Kranjskim vojvodstvom, ali je smatrao da o tome valja upitati za mišljenje stališe tih zemalja. Poslije tog carevog mišljenja koje nije sadržavalo nikakvu odluku mogla se nastaviti diskusija. Zanimljivo je da nacionalni i jezični razlozi u ovoj diskusiji nisu igrali nikakvu ulogu, a u tim krajevima govorilo se talijanski, hrvatski, slovenski, rumunjski, friulanski, da i nešto njemački. U zapisnicima se nigdje ne može naslutiti ni osjetiti da bi car ili bilo tko od diskutantata bio čuvstveno vezan s nekim krajem, om ili nacionalnom kulturom. Diskusija je nastavljena tako da se počelo razmatrati kako će se ovo ujedinjenje raznorodnih zemalja odraziti na njihovo poljodjelstvo i industriju. Tu je spomenut i predsjednik Dvorske komore, tada grof Zichy.

Kod c. k. generala Hrvata zamjećuje se u to doba hrvatska orijentacija i nacionalni interes. Kad je general-bojnik Mate Rukavina barun Bojnogradski s generalom bojnikom Lusignanom 1797. zauzeo Dalmaciju, on je odmah uspostavio odnose s Bosnom i Crnom Gorom koja je tada, a i kasnije željela ući u sastav tada Rimskog carstva (Pederin, 2006). Crna Gora bila je važna jer je kroz Crnu Goru vodio stari antički, kasnije dubrovački trgovački put prema Levantu, taj put je vodio od Dubrovnika i Kotora na Skadar, Prishtinë, Istip i dalje. Dubrovnik je bio vrata Levanta, bez njega nije bilo moguće ići na Balkan.⁷ Mate Rukavina stoji na početku politike ekspanzije na jugoistok. Potomci i nastavljači te politike bili su Josip Jelačić i J. J. Strossmayer (Pederin, 2005c). Bečki Dvor prionuo je uz ovu orijentaciju, Hrvatski generali bili su utjecajni na Dvoru, a Carevina je bila militaristička. Dok je habs-

7 Poslije poraza Osmana kod Beča 1683. Dubrovčani su upravljali habsburškim ratovima u Mađarskoj i na Balkanu (Pederin, 2005a); o cestama i stazama na Balkanu Pederin, 2005b.

burška Carevina bila Rimsko carstvo vojskovođe su bili Wallenstein, Tilly, Piccolomini, Odescalchi, Jan Sobjeski, Eugen Savojski. U Napoleonskim ratovima na površinu su izbili generali Petar Knežević, Mate Rukavina, Stojčević, Franjo Ksaver Tomašić, Todor Milutinović, imotski pukovnik Francesco Danese, pa obavještajci, carev preceptor Francesco Maria Cernea Steffaneo, fra Innocenzo Čulić, fra Andrija Dorotić, zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, grof Raimund Thurn, grof Goës. Utjecajni hrvatski generali zamjećuju se kroz svo XIX. st. tu i tamo u izvorima i u literaturi. Kad je poslije 1848. pod utjecajem Jelačića prevladala politika ekspanzije na jugoistok (Pederin, 2001, 27–74). Dalmacija kojom su upravljali uglavnom hrvatski generali postala je političkim težištem Carevine, dok je znanstveno i gospodarsko težište bila Češka. O tome više na drugom mjestu.

Ako se diskutiralo o ujedinjenju zapadne Istre s Trstom, moralo se promisliti i na Dalmaciju, pa se i to čita u zapisnicima. Glavni razlog ujedinjenja Istre s Trstom bile su istarske luke čiji će se poslovi moći odvijati preko Trsta, pa dobri istarski pomorci. Ali to sve važilo je i za Dalmaciju, kasnije su Istrani i Dalmatinci bili osoblje Lloyda, tršćanska luka i pomorstvo bili su u njihovim rukama. Tu se sad čuju mišljenja dvorskih savjetnika Ergeleta, Glanza, Osswaldera, opet grofa Herbersteina, Franza von Jenischa i Rönnera. Oni su predložili da se cijela, a ne samo nekadašnja mletačka Istra sjedini s Trstom. Oni su tu spomenuli duh Istrana i karakter njihovih zanimanja koji ih upućuju prema Trstu. Spominjali su se i planovi za dugoročni razvitak carevinskog pomorstva, ali su se pojavila i strahovanja da će istarski poluotok biti odvojen od ostatka Carevine; mislilo se dakle i o koheziji Carevine, a takva razmišljanja jače se čuju poslije 1850. kad se tu i tamo čuje riječ *Gesamtvaterland* koja nije isključivala državnost pojedinih zemalja koje su sve zadržale veći ili manji stupanj državnog suvereniteta, ali nikad nisu imali potpuni suverenitet, jer je puni suverenitet imao jedino car. Onda se opet spominju duge obale istočnog Jadrana koje bi trebale biti upravno ujedinjene, a to je značilo da bi onda i Dalmacija došla pod Trst, što nije bilo bez osnove. Dalmacija nije sjedinjena s Trstom, ali je Trst imao vrlo velikog utjecaja na zbivanja u Dalmaciji, osobito gospodarska (vidi Pederin, 1991). Spomenuti su i Mleci koji će, ako se Istra sjedini s Trstom ostati izolirani i bez uloge u trgovini i pomorstvu Carevine. Tu je međutim spomenut povoljni zemljopisni položaj Trsta. Onda su se u diskusiju uključili grof Pergen, pa dvorski savjetnik Breinl, pa dvorski savjetnik barun von Mark, grof Ugarte, oni su postavili pitanje pomorskog zdravlja koje je Istru opet upućivalo na Trst. Spomenulo se da će ova veza ojačati pomorsku trgovinu, a time i poljodjelstvo i stočarstvo Istre. To je značilo da austrijsku Istru ne bi valjalo dijeliti od nekadašnje mletačke, odnosno zapadnog primorja Istre. Onda se spomenuo nedostatak kapitala u Istri. A ulaganje u istarsko poljodjelstvo obećavalo je mnogo. Taj se kapital za unapređenje Istre mogao tražiti jedino u Trstu. Ovdje su se, to zvuči čudno, spomenule i narodne mase u Istri. Spomenuo se i napredak, Carevina nije bila demokratska, to se vidi i iz ove diskusije, ali

diskusija pokazuje da je bila naprednjačka i da je o napretku i razvitku mislila. Na Dalmaciju kao da su diskutanti zaboravili.

Onda su diskutanti nastavili raspravljati o Istri, zapuštenosti njezinog poljodjelstva i opet upozorili da je istarska privreda komplementarna tršćanskoj. Čuo se opet prijedlog da se Istra, Gorica priključe Kranjskoj. Tu je došlo do razmimoilaženja u povjerenstvu jer su jedni predlagali da se Istra priključi Kranjskoj, a drugi Trstu i nisu se mogli složiti. Grof Guicciardini predlagao je da se Istra priključi Trstu, a njegovom mišljenju kao da je bio sklon i car. On je isticao da tršćanski gubernij ima upravne i kadrovske strukture koje će biti u stanju voditi trgovinske, konzularne, pomorsko-policijske i zdravstvene poslove, a sve to nema Ljubljana. Međutim, umjesno bi bilo, nastavljao je Guicciardi, podvrći nekadašnju mletačku Istru dalmatinskom guberniju i to baš zbog pomorstva. Pergen i Brienl uzmakli su, ali su istakli da se zapadna Istra ipak ne smije podvrći Dalmaciji jer bi to izazvalo otpor u tršćanskim poslovnim krugovima i trvenja između Zadra i Trsta. Odbačen je i prijedlog da se s Trstom sjedini samo tanki obalski pojas zapadne Istre, ali se čuo prijedlog da Trst bude nadležan samo u trgovinskim i pomorskim poslovima kao što su brodolomi, zdravstvo, napadi pirata i sl.

Što se tiče Gorice i Gradiške najprije je predloženo da se ova grofovije ujedine u jedinstveni okrug, a okrug je bio nova upravna jedinica jozefinskih reformi, odnosno pokušaja reformi koje je činovništvo kasnije postupno ostvarivalo. Spominjalo se da bi ipak valjalo zadržati neku uspomenu na staru podjelu. Odbačeni su prijedlozi o ujedinjenju Gorice i Kranjske, ali je predloženo da u taj okrug uđe i nekadašnji mletački posjed Monfalcone. Tražilo se da u Gorici i Gradiški ostanu na snazi stari statuti i predlagalo opet da se ove grofovije podlože Ljubljani, a onda opet da se podlože Trstu, tu se spomenula štednja, željelo se izbjeći odviše činovnika koje će valjati plaćati. Međutim tu je djelovala i austrijska tradicija koja je bila federalistična i koja je uvijek priznavala mjesne tradicije i statute kako je to pisao i Metternich (vidi Metternich, 1881). Spomenula se mogućnost i da Koper bude privremeno sjedište istarske uprave. Onda se čulo da valja uzeti u obzir mjesne pravne tradicije, osnovati preture i okružna povjerenstva u Gorici i Gradiški. Koper je grad koji je imao čak nadregionalnog ugleda u kulturi i književnosti (DÖUM, 1891). Spominjao se kao *istarska Atena*. Sva ova razmišljanja bila su u svakom slučaju moderna jer su imala u vidu nastanak činovničke, a ne feudalne političke jedinice. Razmišljanja o podvrgavanju Gorice, Gradiške i nekadašnje mletačke Istre Kranjskoj zaustavljala su se na prijedlogu da se vođenje Gorice i Gradiške prenese od grofa Brigido na mjesnu upravu u Ljubljani i da se arhiv prenese u Ljubljano.

Onda su se diskutanti vratili na Istru pa se čula primjedba o istočno-istarskim lukama. Zašto bi trebalo podvrći Trstu samo zapadne luke, a ne Mošćeničku Dragu i Volosko. Onda bi se poslovi ovih luka trebali odvijati preko Dvorske kancelarije i komore. Diskutanti su vodili računa o tome da narod s njihovim odlukama bude

zadovoljan. Spominjali su da bi se osnovala *intendenza* sa nekoliko savjetnika za istarske luke. Neko je opazio da bi takav teritorij s Trstom na čelu bio neujednačen jer bi Istra bila daleko važnija od ostalih zemalja zbog trgovačkog karaktera nove gubernije. Diskutanti su pogledali u prošlost, spomenuli su god 1732., kad je Trst postao slobodna luka. Nametao se zaključak da se Gorica onda priključi Kranjskoj jer nitko nije bio sklon da i u Gorici bude sjedište vlasti zbog troškova. Diskusija se polako prebacivala na zapad pa se spomenulo da bi onda Monfalcone valjalo priključiti Mlecima: Netko je onda upitao što će biti sa gospodstvom S. Servolo. Da ga se priključi Gorici ili da ostane u Kranjskoj ili pak da uđe u tršćanski teritorij jer S. Servolo ne graniči ni s Goricom ni sa Gradiškom, nego sa tršćanskim okrugom. Ugarte je predložio da Gorica, Gradiška sa S. Servolo, Duino i Monfalcone ipak dođu pod Trst. Onda je počela rasprava oko organizacije vlasti u tim grofovijama. Čulo se da obje grofovije moraju zadržati svoje stare institucije koje su slične institucijama u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj. Trebalo bi slijediti taj uzor. Monfalcone se nalazio u poglavarstvu (*Hauptmannschaft*) Duino. Tu se postavilo pitanje da tradicija Gorice i Gradište nije jedinstvena, jer su feudalna davanja različita u tim grofovijama pa će doći do teškoća kod utjerivanja tih davanja. Tu je stvar teža nego u Istri gdje se pitanje njezina ujedinjenja nije osporavalo niti su se tu nalazile teškoće.

Onda su se diskutanti složili da bi zapadna granica tršćanske gubernije trebala biti rijeka Soča. Oni su uočili da bi se ustroj takve gubernije povoljno odrazio na Koruško vojvodstvo koje bi moglo izvoziti svoje proizvode, a očekivao se već tada izvoz sve do Grčke. To je značilo da se svi planovi sastaju u Trstu, a to je preporučala i tradicija pa su se diskutanti pozivali na Mariju Tereziju, pa i Maksimilijana koji su uočili važnost Trsta za zaleđe i njegovu trgovinu. Sad su se pokazala četiri pitanja rasprave. To je bilo pitanje da li nekadašnju mletačku Istru priključiti Trstu, da li mu priključiti grofovije Gradišku i Goricu, da li sjediniti nekadašnju mletačku s austrijskom Istrom i napokon kako ustrojiti vlast u novoosnovanoj guberniji. Nije bilo sporno da ta vlast treba razvlastiti feudalce i postati moderna, činovnička vlast kakvu je zamislio Josip II. Vodilo se računa o narodu, ne o grofovima, a najviše o poslovnosti. Postavilo se pitanje da li se s novom gubernijom može postupati kao s austrijskim nasljednim zemljama. Ove su, možemo dodati bile u političkom pogledu dosta beznačajne i rijetko su se čuli zahtjevi Koruške ili Tirola u političkoj javnosti i sukobima unutar Carevine. Diskutanti su bili složni, a složili su se i da zapadna granica ove Primorske gubernije bude rijeka Soča. S tim zaključkom oni su izišli pred Ujedinjenu Dvorsku kancelariju, pred Dvorsku komoru i Talijansku kancelariju. Što se tiče Rijeke, Senja, Karlobaga i Kvarnerskih otoka oni su smatrali da oni trebaju potpasti pod Dalmaciju. Bilo je mišljenja da ujedinjena Istra s Kvarneskim otocima treba postati posebni gubernij. Ta mišljenja ostala su usamljena, Trst je bio važniji sa svojom lukom i upravom koja je imala iskustva u pomorskim poslovima. Trst je trebao dobiti i političko vodstvo.

Ova rasprava pokazala je veliku promišljenost i oprez diskutanata. Pokazala je i njihovu mudrost i dobro obrazovanje. Reforme Josipa II. uglavnom nisu uspjele, ali ih je njegov nasljednik Franjo postupno uvodio pa se može reći da je početkom XIX. st. Carevina već imala dobro i obrazovano činovništvo kakvo su željeli odgojiti Josip II. i Marija Terezija. Zanimljivo je držanje cara koji u raspravi nije sudjelovao, nije ni bio nazočan. On je, kao i obično neodlučno čekao i krzmao, a onda je potvrdio prijedloge i zaključke diskutanata. Carevina je bila apsolutistička, ustava i parlamenta nije bilo. Car je sam donosio odluke i u tome ga nitko nije mogao spriječiti. Pa ipak, kad vidimo na koji je način on donosio odluke vidimo da je vlast u Carevini bila podijeljena, te da u stvari nije bila u jednoj carevoj ruci. Car se umio okružiti dobrim savjetnicima i suradnicima i tu je bila snaga njegove vlasti. Ovdje ne možemo, a da ne istaknemo prednost apsolutističke vlasti pred demokratskom. Ovi savjetnici, koje nije izabrao narod, bili su iskusni i obrazovani, oni su dugo radili svoj posao i do tančina su poznavali njegove probleme. U demokratskoj vlasti odluke dolaze u ruke izabranim predstavnicima koji se orijentiraju i djeluju prema interesima svoje stranke, svoj posao rade koliko im traje mandat, a onda dospiju na sasvim drugačije mjesto. Slično je bilo i u Mletačkoj Republici. Mletački patricij sad bi bio postavljen za kneza i kapetana Šibenika, pa za *advocatora communis*, pa za *capitaneusa generalis Culphi* ili za generalnog providura u Dalmaciji i Albaniji. Bili su to poslovi posve različitog karaktera, a Republika nije željela ni dopuštala da netko bude na istom mjestu više od pet godina, a obično i manje. Tako se dogodilo da je Republika primjerice imala izvrstan pomorski kadar, ali loš zapovjedni kadar pa je izgubila mnoge bitke.

Carevina je mirom u Schönbrunnu izgubila dostup k moru, ali ga je ponovno stekla 1813. kad je c. k. vojska na čelu s hrvatskim generalima prognala u suradnji s engleskim admiralom Thomasom Fremantleom francusku vojsku. Ta vojska se tada raspadala, vojnici talijanske i francuske narodnosti odlazili su svojim kućama, a prisilno zanovačeni hrvatski vojnici prilazili su c. k. vojsci.⁸ Međutim, poslije propasti Napoleona, Carevina, koja se tada nazivala u službenim spisima *C. K. Države*, a u političkom slangu Austrijom, postala je pomorskom silom što je bilo novo za tu

8 O otporu francuskoj vlasti usp. Pederin, 2003b. O kapitulaciji francuske vojske u Dalmaciji vidi Pederin, 2003c. Ovdje valja reći da nije dobro da se govori o Austrijancima koji 1813/1814. dolaze u Dalmaciji kako se to kod nas obično radi, čak i u novijoj literaturi kao Stjepan Ćosić (1999) jer su ti vojnici bili Hrvati, a predvodili su ih generali Gjurković, Radivojević, Knežević, Stojčević, Todor Milutinović, Franjo Ksaver Tomašić, Mate Rukavina. Neki su bili pravoslavci, ali pravoslavac u c. k. vojsci bio je Hrvat. Jedini koji nisu bili Hrvati bili su Albert Nugent Westhmeat, Irac i možda nekad mletački krajiški pukovnik Francesco Danese, za kojeg Ćosić piše general, str. 104. Međutim i Danese je pristao uz cara koji je u ovom slučaju bio vrlo blizak hrvatskim nacionalnim interesima i nije kao Talijani u Napoleonovoj vojsci otišao u Italiju. Kod njega se ne zna da li je u Italiji rođen ili je sin ili potomak talijanskih doseljenika u Dalmaciju u mletačkom razdoblju. U tom otporu sudjelovali su još ibavještajci, franjevci Andrija Dorotić i Innocenz Čulić, odgojitelj careve djece barun Francesco Maria Cernea Steffaneo i grof Goës.

Carevinu koja je do tada bila podunavska. To je bio razlog zašto je ona tek 1822. pripojila prekosavsku Hrvatsku Kraljevini Hrvatskoj, odnosno kruni sv. Stjepana. Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac odlučno je tražio pripojenje prekosavske Hrvatske, car se kolebao, a on se uvijek i u svemu kolebao i bio neodlučan, pa je Ilirija i dalje bila pod vojnom upravom, a veliki kancelar grof Franz Saurau predložio je 25. travnja 1814. da se ustroji gubernija na čelu s Trstom koja će opseći nekoć mletačku Istru, Rijeku, Karlobag, Kraljevicu, Bakar, Dalmaciju, Dubrovnik i Albaniju, a to će reći ono što se danas naziva Crnogorskim primorjem. Guverner bi imao sjedište u Trstu., a viceguverneri djelovali bi na Rijeci, Zadru, Dubrovniku i Kotoru. Senj bi ostao u sastavu Vojne Krajine, ali bi u zdravstvenim i trgovačkim poslovima zavisio od Primorske gubernije u Trstu. Rijeka bi dobila zaleđe. Predsjednik organizacijskog povjerenstva grof Lažanski i državni savjetnik barun Hauer predlagao je osnivanje karlovačkog okružja koje će se sjediniti u ilirskukraljevinu sa sjedištem u Ljubljani. Vojni zapovjednik general Gjurković nije dopuštao primjenu mađarske konstitucije u prekosavskoj Hrvatskoj. Metternich je smatrao da valja osnovati kraljevinu Iliriju i Dalmaciju, Lažanski je bio protiv pripojenja Trsta i Primorja Ljubljani i car se priklonio tom mišljenju, a Lažanski je smatrao da Ljubljana treba biti u istom guberniju sa Kranjskim, Beljačkim, Celovečkim i Novokralovačkim okružjem. Car je 1816. osnovao Iliriju s Krenjskom i Koruškom i sa posebnim guvernerom, primorska gubernija sastojala bi se od goričke, gradišćanske grofovije s Provincijalnom Hrvatskom. Car je osnovao kraljevinu od Kranjske, Beljačke gubernije, Gorice, Primorja i prijašnjeg mađarskog primorja, te pokrajinske Hrvatske – Ilirije. To je izazvalo i veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj i Mađarskoj i car nije na tome ustrajao, ali je prekosavska Hrvatska ostala u austrijskom činovničkom sustavu. God. 1818. car je došao u Zagreb i Karlovac i tada su mu došli izaslanici sa zahtjevima da se prekosavska Hrvatska vrati. Car je napokon 1822. pripojio prekosavsku Hrvatsku Kruni sv. Stjepana, pripojenje je izvršio predsjednik mađarske dvorske komore grof Mailath Joszef (Antoljak, 1952). Rasprava o Primorskoj guberniji nastavila se dakle i okončana je tek 1822. Bila je duga jer je Carevina tada konačno postala pomorskom silom. U ovoj raspravi upada u oči da se nacionalna i etnička pitanja nisu spominjala jer Carevina je bila dinastijska, a ne demokratska. Nisu se spominjala ni povijesna pitanja jer se tu pretežito radilo o zemljama koje nisu imale jasnu povijesnu tradiciju kao Rijeka koja je najprije pripadala grofovima Waldsee pa Mađarskoj, o Istri koja je bila mletačka i drugim zemljama nejasne i nepostojane povijesne tradicije. i hrvatsko pitanje nije bilo riješeno jer je krajem XVIII. st. počela prepirka da li je Hrvatska *pars adnexa sacrae coronae* ili je *regnum socium*. Ta prepirka dosegla je vrhunac 1848. kad je počelo rješavanje oružjem, a riješeno je 1868. kad je Hrvatska u Nagodbi koja nije baš bila povoljna ipak postala Kraljevina Hrvatska-Slavonija (Pederin, 2001a, 27–74; 2003d, 758–788).

Kad je u pitanju činovništvo Carevine valja istaknuti da se u tom činovništvu ne zamjećuje korupcija, koja se zamjećuje u mletačkoj državnoj upravi i u upravi mnogi demokratskih država. Još nisu poznati dokumenti koji bi dokazivali korupciju državnog aparata Carevine. Usporedba habsburškog državnog aparata sa francuskim aparatom Careva traži mnogo više pažnje i istraživanja, ali se ipak može reći da je francuska uprava bila mnogo manje promišljena, više površna. Franjo II. kasnije I. pažljivo je proučio svaki spis i napisao na dnu upute. Ti spisi dobro su sređeni. Spisi koji su došli na radni stol Napoleona⁹ bez reda su pospremani u svežnjeva i nikad se ne zna da li ih je Napoleon pročitao ili ne, ali je jasno da mu oni nisu bili lako dostupni jer nisu imali precizne signature kao spisi Carevine. Franjo I. bio je mnogo bolji birokrat nego li nagli Napoleon. I još nešto. Dok se u odlukama Carevine vidi da su one plod duge rasprave većeg broja visokih činovnika francuske odluke kao da je donio sam Napoleon bez mnogo poznavanja mjesnih prilika i tradicije na koje se on rijetko obazirao, bar u Ilirskim pokrajinama. No o svemu ovome na drugom mjestu.

Ovakvo uređenje i osnutak Primorske gubernije (*Das Küstenländische Gubernium, Governo marittimo*) nije bio ni bez mana. On je bio dobar, ali samo u gospodarskom pogledu, a Istra je bila kraljeznica te gubernije jer je davala mornare zajedno s Dalmacijom. Gubernija je bila nacionalno šarolika što nije bilo neobično u habsburškoj Carevini. Ta nacionalna šarolikost postala je početkom XX. st. uzrokom ne malih trvenja, osobito zbog talijanskog iredentizma koji je bio osobito osoran i agresivan (Pederin, 2001c, 303–348). Ti međunacionalni sukobi teško su se dali izbjeći jer je takav bio sastav pučanstva. Međutim, valja reći da se Carevina slabo obazirala na etnički sastav pučanstva i inače jer njezina vlast nije bila narodna, narodni suverenitet nije bio poznat u Carevini toga doba, a ni nekih kasnijih razdoblja. Vlast je bila dinastijska. Početkom XIX. st. dogodilo se ipak nešto novo, Carevina je počela stjecati zemlje, ne ženidbom kao obično u ranijim razdobljima, ne *de iure gladii*, jer Carevina nije bila osvajačka, već na vrhu pera i pregovorima pa je tako stekla Dalmaciju i Istru, nešto ranije u Bukovinu, pa Galiciju.

Primorska gubernija osnivala se u nepovoljno doba. Malo iza toga Carevina je morala sklopiti nepovoljni mir u Schönbrunn, izgubila je Trst i Istru, ali su se već 1813. Francuzi morali povući. Nešto je ipak ostalo, a to je bila granica na Soči koju je Italija jako preko volje i djelomično prihvatila tek s mirom u Osimu, ali je ipak dobila Trst.

---

9 Oni se nalaze u Archives Nationales de France pod signaturom AF XIX.

THE HABSBURGS, THE ADRIATIC AND THE DISCUSSION ABOUT THE
STRUCTURE OF THE PRIMORSKA GUBERNIUM (ACCORDING TO THE
DOCUMENTS OF THE VIENNA HAUS-, HOF- UND STATSARCHIV*Ivan PEDERIN*

University of Zadar, HR-23000 Zadar, Mihovila Pavlinovića bb

e-mail: ipederin@inet.hr

SUMMARY

Charles VI, who formerly was King of Spain and was a mercantilist, knew the importance of sea borne trade for his empire and declared Trieste and Rijeka areas of duty free trade. Maria Theresa built a modern port in Trieste. Venice did not match this challenge in the Adriatic, but a rivalry soon arose between the Habsburg Empire and the Kingdom of Naples that shifted military tension from the Ottoman border to the Adriatic. Following the peace of Campo Formio, the empire and the consultants of Emperor Francis began suggesting a new territorial organisation of the recently acquired provinces. This discussion came to a halt in 1809, as the empire lost the entire coast to Napoleon, and resumed following his ultimate defeat. The discussion lasted until 1822. As the former Provinces Illyriennes were reincorporated into Croatian territory, the St. Stephens Crown and the Maritime Government with its seat in Trieste were set up (Das Küstenländische Gubernium, Governo Marittimo). Further along, the Kingdom of Dalmatia was created, having its seat in Zadar. Both were ruled by an imperial-royal governor. That meant the massive presence of the empire in the Adriatic.

A group of Croat generals and undercover men emerged and gained influence over the Court. This influence was pivotal during the course of the 19th Century, imparting an influence vastly different from that of German or Italian generals such as Wallenstein, Tilly, Jan Sobieski, Prince Eugen of Savoja, Odescalchi, and Piccolomini during the previous two centuries.

Key words: Habsburg, Napoleon, Adriatic

LITERATURA

Antoljak, S. (1952): Prekosavska Hrvatska i pitanje njezine reinkorporacije, Starine JAZU, knj. 45. Zagreb, JAZU, 119–129.

Ćosić, S. (1999): Dubrovnik nakon pada Republike (1808–1848). Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU.

- DÖUM (1891):** Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Auf Anregung und unter Mitwirkung weiland seiner kaiserl. und königl. Hoheit des durchlauchtigsten Kronprinzen Erzherzog Rudolf begonnen, fortgesetzt unter dem Protectorate Ihrer kaiserl. und königl. Hoheit der durchlauchtigsten Frau Kronprinzessin-Witwe Erzherzogin Stephanie, Das Küstenland (Görz, Gradiska, Triest und Istrien). Wien, Druck und Verlag der Kaiserlich- Königlichen Hof- und Staatdruckerei.
- Metternich, K. L. W. Von (1881):** Mémoires, Documents et écrits divers laissés par le Prince de Metternich, Chancelier de Cour et d'Etat publiés par son fils le Prince Richard de Metternich, classés et réunis par M. A. Klinkowstroem, Deuxième partie: l'Ere de paix (1816–1848). Organisation de l'administration centrale en Autriche, 243. Metternich à l'Empereur François (Rapport), Vienne, le 27. octobre 1817. 244. Proposition du Rapport. Paris, 69–75.
- Pederin, I. (1990):** Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409–1797). Dubrovnik, Časopis "Dubrovnik".
- Pederin, I. (1991):** Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima. Zagreb, Nakladni zavod matice Hrvatske.
- Pederin, I. (1994):** La Guerra fra Venezia e l'Impero Ottomano (1715–1718) e l'albeggiare delle coscienze nazionali croata, serba e montenegrina. Ateneo Veneto, CLXXXI. Venezia, 201–228.
- Pederin, I. (1996):** Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva. Split, Književni krug.
- Pederin, I. (2001a):** Josip Jelačić i Dalmacija kao odskočna daska za austrijski prodor na jugoistok (1850-ih godina). Zadarska smotra, 2001, br. 5–6. Zadar, 11–26.
- Pederin, I. (2001b):** Josip Jelačić i austrijska politika na jugoistoku. Zadarska smotra, 2001, br. 5–6. Zadar, 27–74.
- Pederin, I. (2001c):** Italia irredenta i Dalmacija do 1919. V: Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918/1943). Zagreb, HAZU, 303–348.
- Pederin, I. (2003a):** Dalmacija kao jabuka razdora između Hofburga i Budima poslije mira u Campo Formiju. V: Zbornik Mire Kolar Dimitrijević – zbornik povodom 70. rođendana. Zagreb, Filozofski fakultet u Zagrebu, 157–178.
- Pederin, I. (2003b):** Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 45. Zadar, 299–326.
- Pederin, I. (2003c):** Englesko i rusko brodogradnja na Jadranu (1810–1814) i okupacija Korčule u veljači 1814. Godišnjak grada Korčule, 8. Korčula, 213–226.
- Pederin, I. (2003d):** Hrvatska u djelu "Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild". Forum, XXXXII, br. 4–6. Zagreb, 758–788.

- Pederin, I. (2005a):** Dubrovnik kao središte europske diplomacije u Morejskom ratu. Dubrovnik, XVI, br. 2–3. Dubrovnik, 205–233.
- Pederin, I. (2005b):** Ceste i staze iz Dalmacije prema Balkanu u odnosu prema lukama. V: Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga Dvora. Zadar, 111–134.
- Pederin, I. (2005c):** Dalmacija kao odskočna daska za austrijski prodor na jugoistok (1850-ih godina). V: Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga Dvora. Zadar, 325–331.
- Pederin, I. (2006):** Uspostava carsko-kraljevske vlasti u Dalmaciji i Istri 1797–1798. Forum, XXXXV, br. 1–3. Zagreb, 315–334.
- Seume, J. G. (1985):** Spaziergänge nach Syrakus im Jahre 1802. Nördlingen.
- Wallisch, F. (1956):** Die Flagge Rot-Weiss-Rot, Männer und Taten der österreichischen Marine in vier Jahrhunderten. Graz – Wien – Köln, Styria.